

АНАТОЛІЙ СВДЗИНСЬКИЙ ПРО КРИМ

Пришляк Володимир Васильович

Кафедра історії України та археології,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Pryshliak.Volodymyr@vnu.edu.ua, pryshliakv@ukr.net

Анатолій Вадимович Свідзинський (1.03.1929–23.01.2019) багато, 18 років, працював і творив у Криму. І завжди переконливо вважав цей регіон, принаймні у XX ст., невід'ємною частиною Української держави. Професор, доктор фізико-математичних наук, перший ректор Волинського державного університету імені Лесі Українки (1993–1995), завідувач кафедри теоретичної та математичної фізики, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ був не лише редактором часопису державницької думки «Розбудова держави», але й діяльним, інтелектуальним членом і заступником голови Проводу, а згодом Сенату ОУН.

А. Свідзинський опинився в Криму в 1975 р. Після захисту докторської дисертації з теорії надпровідності під науковим керівництвом академіка Миколи Боголюбова (1909–1992) на тему «Струмові стани в просторово-неоднорідних надпровідних системах» у 1972 р., вчений переїхав сюди з Харкова, де працював у Харківському політехнічному інституті (1956–1960) та Фізико-технічному інституті низьких температур АН УРСР (1960–1975) до Сімферополя, де був прийнятий за конкурсом на роботу в Сімферопольський державний університет. Там він став одним із засновників спеціалізації з теоретичної фізики, створив кафедру теоретичної та математичної фізики, де в різні роки працювало чимало підготовлених ним випускників цієї кафедри. 1977 р. отримав атестат професора. Мешкаючи у Сімферополі, брав активну участь у діяльності товариства «Екологія і світ». Науково обґрунтував недоречність і шкідливість будівництва Кримської АЕС у сейсмічній, а тому – небезпечній зоні. З цього приводу часто виступав із доповідями, брав участь у дискусіях під час зустрічей із громадськістю та у місцевих ЗМІ. Так і його зусиллями також зі свідомою громадою було припинене будівництво Кримської АЕС у 1987 р., а 1989 р. прийнято рішення про відмову від запуску станції взагалі. На потужній хвилі українського національного відродження від 1990 р. А. Свідзинський був активним членом Товариства української мови (згодом «Просвіти») у Сімферополі. Його кандидатуру навіть рекомендували на посаду голови обласної організації, від чого відмовився.

Відтак у 1993 р., на пропозицію академіка Ігоря Юхновського (1925–2024), А. Свідзинський, залишивши повністю сформований колектив кафедри теоретичної і математичної фізики у Сімферополі, переїхав на Волинь, аби очолити і почати творити новий Волинський університет у Луцьку.

Перебуваючи в Криму, вчений ніколи не сумнівався у глибинних, тисячолітніх зв'язках цього регіону з Україною. В цьому його переконання солідаризувалися з фундатором української національної географії, учнем М. Грушевського Степаном Рудницьким (1877–1937), який ще у 1924 р. на сторінках «Літературно-наукового вісника» відзначав, що «економічно й лучбово Крим зв'язаний з Україною нерозривними вузлами. Без неї він не міг жити колись (15–18 вік), коли ясир і награвлене добро живили кримське населення. Відлучення Криму від України не має ніяких наукових, ні практично-економічних основ» [7, 231]. Тому, на думку С. Рудницького у «Криму можна стрінати побіч татарських містечок з їх мечетами, побіч московщених міст, правдиву Україну з її народом, селами, хуторами й культурою» [8, 92–93].

У перших 1990-х роках відновлення Незалежності України А. Свідзинський не вперше звертався до кримської теми, до якої був небайдужим [3; 9-19]. Однією з

ключових публікацій на цю злободенну тематику була стаття А. Свідзинського «Крим учора і сьогодні. А завтра?». Вона побачила світ у підзаголовку «Політологія» у 10 числі за жовтень 1992 р. на шпальтах літературно-мистецького часопису «Сучасність» з відповідними рубриками: Література. Наука. Мистецтво. Політологія. Суспільне життя [14]. Наступного ж 1993 р. була опублікована в окремому виданні львівського «Поклику сумління» [3].

Апелюючи до публікацій В. Буткевича та нардепа-правника Сергія Головатого на сторінках «Літературної України», а також дописів відомого львівського історика, сходознавця, засновника Львівської археографічної школи проф. Ярослава Дашкевича (1926–2010) на сторінках нової львівської газети «Ратуша» на тему Криму [5], А. Свідзинський зробив свого роду довідку-екскурс про події початку останньої чверті XVIII ст. 10 (21) липня 1775 р., між Російською та Османською імперіями було укладено Кючук-Кайнарджійський мирний договір, за умовами якого визнавалася незалежність Кримського ханату. Відомо, що Російська імперія ані тоді, ані тепер ніколи на дотримувалась жодного підписаного договору. За влучним і пророчим висловом німецького «залізного канцлера» Отто фон Бісмарка: «Угоди з Росією не варті й паперу, на якому написані». Відомо, що імперія через п'ять років здійснила першу «суворовську» депортацію християнського населення, а згодом 1783 р. остаточно анексувала Крим. Корінне населення Криму: греки, кримські татари, вірмени було депортовано Російською імперією з рідних земель [4, 3]. Тому автор, з моральної та юридичної точки зору, слушно запитував: «яке ж право має Росія на Крим?» [14, 53].

Далі у тексті автор простежив давні взаємини Криму з Україною. Згадав про перші великі татарські наїзди з Криму за «живим товаром» – ясирем на Київ і Луцьк 1482 р., на Поділля 1485–1487 рр., в Галичину 1498 р. та інші не завжди прості стосунки [14, 54; 2; 6]. А. Свідзинський зазначив про сенсаційний виступ на конгресі МАУ 1990 р. відомого орієнталіста, засновника і першого директора Українського наукового інституту Гарвардського університету проф. Омеляна Пріцака (1919–2006) про те, що в середині XVII ст. у Криму переписом було зафіксовано 920 тисяч українців, тобто значно більше, ніж інших народів, разом узятих. Згадав учений і про контакти Криму із Українською Народною Республікою доби Української Центральної ради та ідею створення кримської національної автономії у складі України, яку поховав кривавий більшовицький терор. Не оминув і жахливу трагедію геноциду корінного народу – сталінську депортацію «киримли» – кримських татар 18 травня 1944 р. [14, 55, 57;1].

А. Свідзинський вважав помилковим рішення Верховної Ради України (тоді УРСР) затвердити кримську автономію, як і подальшу політику невизнання кримськотатарського Меджлісу, так і потурання місцевій владі у її постійних зволіканнях у справі повернення кримських татар на рідну землю [14, 59].

Автор справедливо розкритикував також рішення російського парламенту про скасування постанов 1954 р. щодо передачі Криму Україні. Росія і тоді намагалася на свою користь «окреслити перспективи вирішення кримського питання», під лицемірним претекстом «забезпечення міжнародної підтримки боротьби Криму за свій суверенітет», вивести зі складу України і затягнути автономну республіку до складу СНД [21, 76-78].

У прикінцевому висновку вчений підсумував політичну ситуацію, що на той час складалася з кримським питанням: «Історія відбулася. Це хлоп'яцтво – виривати з неї сторінки, які комусь не подобаються сьогодні, хоч ще зовсім недавно викликали дитячий захват. Історію треба уважно вивчати і засвоювати її уроки. Було б значно краще, якби російські парламентарі та й весь російський народ замислилися над витоками акту 1954 р. і збагнули що втрата цього приємного, але на сьогодні аж ніяк не життєво важливого стратегічного клаптика суходолу є розплатою Росії за депортацію кримськотатарського та інших народів Криму, за руйнацію кримськотатарської культури, за екологічну згубу півострова» [14, 64].

До «концептуальних положень», які послідовно сповідував фізик-теоретик і переконливий державник Анатолій Свідзинський упродовж всього свого життя, належало не лише гасло «Україна – не тільки для українців». У своєму розмислі «Це складне національне питання» 1994 р. він писав, що «відповідальність за долю інших народів, що проживають на теренах України, є обов'язком українців як державної нації» [20, 68]. Загалом український фізик-теоретик та інтелектуал Анатолій Свідзинський бачив і розумів із правіку багатолікий та етнічно строкатий південний півострів, але любив передовсім український і татарський Крим, передбачав, переживав і засуджував підступну російську анексію 2014 р. і сприймав його лише як нашу українську територію.

Список літератури

1. Баран В. Крим: 1944 рік (Архівні джерела про депортацію). *Сучасність* [літ.-мистец. часоп.]. 1993. № 8, серпень. С. 72–78.
2. Брехуненко В., Грибовський В., Мицик Ю., Піскун В., Синяк І., Тарасенко І. Між конфронтацією та взаємодією: українсько-кримські та українсько-ногайські стосунки у XVII – першій половині XX ст. / за ред. В. Брехуненка. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2018. 344 с.
3. Буткевич В., Горинь Б., Свідзинський А. Крим – не тільки зона відпочинку. Львів: Поклик сумління, 1993. 104 с.: іл.
4. Войтович Л. Формування кримськотатарського народу. Вступ до етногенезу. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2009. 214 с., іл.
5. Дашкевич Я. Українці в Криму (XV – початок XX ст.). *Україна вчора і нині*. Нариси, виступи, есе. Київ: Інститут української археографії АН України, 1993. С. 100–115.
6. Дашкевич Я. Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема. *Україна і Схід* / упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк. Львів, 2016. С. 191–200.
7. Рудницький С. Декілька заміток до справи районізації України. *Літературно-науковий вістник* (ЛНВ). Львів, 1924. Т. LXXXV (Грудень). Кн. XII. С. 227–239.
8. Рудницький С. Початкова географія України. Нью Йорк; Філадельфія: Шкільна рада, 1985. 128 с.
9. Свідзинський А. Крим: проблеми справжні й вигадані. *Слово*. 1991. Ч. 1: січень. С. 4.
10. Свідзинський А. Зачем России Крым? *Авдет*. 1992. 7 февр.
11. Свідзинський А. Чого хочуть кримські українці? *Самостійна Україна*. 1992. Верес. (№ 33). С. 4.
12. Свідзинський А. На тобі, небоже..., або «чи подаровано» Крим. *Самостійна Україна*. 1992. Жовт. (№ 37). С. 3.
13. Свідзинський А. Крым в общеукраинском и европейском контексте. *Южный курьер*. 1992. 30 окт. С. 5.
14. Свідзинський А. Крим учора і сьогодні. А завтра? *Сучасність* [літ.-мистец. часоп.]. 1992. № 10, жовтень. С. 53–64.
15. Свідзинський А. Про політичний стан у Криму. *Ратуша* (Львів). 1992. 1 груд. С. 2.
16. Свідзинський А. Чого хочуть кримські українці? *Віче*. 1992. Груд. С. 102–107.
17. Свідзинський А. Крим в загальноукраїнському та європейському контексті. *Народна справа*. 1993. 18 трав. С. 5–7.
18. Свідзинський А. Політична ситуація в Криму: стан і перспективи. *Українське слово*. 1993. 17 січ. С. 2–3.
19. Свідзинський А. Про «критику» по-кримськи. *Ратуша* (Львів). 1993. 27 трав.
20. Свідзинський А. В. Це складне національне питання. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1994. 70 с.
21. Чумак В. А. Україна і Крим: спільність історичної долі. Феномен на межі Європи та Сходу. Київ: Фотовідеосервіс, 1993. 80 с. (Бібліотека українця, № 2-3).